

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

для очної і заочної форм навчання

з навчальної дисципліни

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВОЇ ІСТОРІЇ»

*(освітньо-наукова програма підготовки доктора філософії, галузь знань
03 – Гуманітарні науки, спеціальність 032 – Історія та археологія)*

**Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2018**

Методичні рекомендації до практичних занять для очної і заочної форм навчання з навчальної дисципліни «Актуальні проблеми світової історії» (освітньо-наукова програма підготовки доктора філософії, 03 – Гуманітарні науки, спеціальність 032 – Історія та археологія) / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова; уклад. М. В. Яцюк. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. – 43 с.

Укладач канд. іст. наук, доц. М. В. Яцюк

Рецензент канд. іст. наук, доц. В. В. Жигло

Рекомендовано кафедрою історії і культурології, протокол № 2 від 3 жовтня 2017 р.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
1 Предмет, мета та завдання навчальної дисципліни	
2 Плани практичних занять. ЗМ 1 Актуальні проблеми, стародавньої, середньовічної та ранньомодерної світової історії	
Тема 1 Єгипетська держава періоду Середнього, Нового і Пізнього царств.....	12
Тема 2 Історія Стародавньої Греції. Лекція 2 Архаїчна Греція (VIII–VI ст. до н.е.).....	16
Тема 3 Історія стародавнього Риму. Лекція 3 Пізня Республіка в Римі (сер. II кінець I ст. до н.е.).....	18
Тема 4 Європа в добу середньовіччя. Лекція 2. Європа в період розвинутого феодалізму (XI–XV ст.): середньовічні міста.....	22
Тема 5 Ранньомодерна історія Європи.....	27
Тема 6 Країни Європи у перший період нового часу.....	31
Тема 7 Країни Європи у 1870–1918 рр.....	35
Тема 8 Країни Європи у XX ст. Лекція 1. Початок Другої світової війни.....	25

Вступ

Значне місце в системі підготовки фахівців посідають практичні заняття. Головне їх завдання – закріплення, переведення у довготривалу пам'ять теоретичних знань, формування навичок і вмінь з тієї чи тієї навчальної дисципліни, оволодіння апаратом наукових досліджень.

Практичне заняття (лат. *praktikos* – діяльний) – форма навчального заняття, під час якої науково-педагогічний працівник організовує для аспірантів аналіз окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує навички і вміння їх практичного застосування, через індивідуальне виконання відповідно сформульованих завдань.

Практичні заняття з дисципліни «Актуальні проблеми світової історії» виконують такі основні функції:

- навчальну (поглиблення, конкретизацію, систематизацію знань, засвоєних під час лекційних занять та у процесі самостійної підготовки до заняття);
- розвивальну (розвиток логічного мислення аспірантів, набуття ними умінь працювати з різними літературними джерелами, формування умінь і навичок аналізу фактів, явищ, проблем тощо);
- виховну (виховання відповідальності, працездатності, виховання культури спілкування і мислення, прищеплення інтересу до вивчення конкретної дисципліни та до фаху, формування потреби раціоналізації навчально-пізнавальної діяльності та організації дозвілля);
- діагностично-корекційну та контролюючу (контроль за якістю засвоєння аспірантами навчального матеріалу, виявлення прогалин у його засвоєнні та їх подолання).

Визначаючи методичну концепцію організації і проведення практичних занять, слід виходити з того, що:

- до практичних занять висуваються загальнодидактичні вимоги (науковість, доступність, єдність форми і змісту, забезпечення зворотного зв'язку, проблемність та ін.);
- при виборі методики проведення практичних занять слід урахувати особливості, зумовлені логікою викладання конкретної дисципліни та психолого-педагогічних особливостей аспірантської групи;
- необхідно забезпечувати високий рівень мотивації навчальної діяльності аспірантів (вивчення теми слід розпочинати із з'ясування її значення для засвоєння даної чи інших дисциплін, у майбутній професійній діяльності тощо);
- необхідно дотримуватися принципу професійної спрямованості навчання у вищій школі та здійснювати різнорівневі міжпредметні зв'язки з іншими дисциплінами, практичним навчанням, що забезпечує формування єдиної системи знань, умінь та навичок аспірантів;
- важливим завданням є також формування професійної культури і мислення, вмінь самоосвіти;
- у процесі проведення практичного заняття необхідно забезпечувати органічну єдність теоретичного і дослідно-експериментального пізнання;
- практичні заняття мають гармонійно поєднуватися з лекційними та самостійною роботою аспірантів.

Структура практичного заняття з дисципліни «Актуальні проблеми світової історії»:

- попередній контроль знань, навичок і вмінь аспірантів;
- формулювання загальної проблеми та її обговорення за участю аспірантів;
- розв'язування завдань та їх обговорення;
- розв'язування контрольних завдань, їх перевірка й оцінювання.

Бали за окремі практичні заняття враховують, виставляючи підсумкову оцінку з дисципліни «Актуальні проблеми світової історії».

Кількість годин на практичні заняття з дисципліни «Актуальні проблеми світової історії» визначено навчальним планом. Перелік тем практичних занять міститься в робочій навчальній програмі дисципліни.

Практичні заняття з дисципліни «Актуальні проблеми світової історії» мають відповідати таким вимогам:

- розуміння з боку аспірантів необхідності володіти базовими теоретичними знаннями;
- усвідомлення необхідності вироблення навичок і вмінь, що мають професійну спрямованість;
- забезпечення оптимальних умов для формування навичок і умінь (санітарно-гігієнічних, дидактичних, виховних);
- навчання аспірантів раціональних методів оволодіння навичками і вміннями;
- забезпечення самостійної діяльності кожного аспіранта;
- дотримання систематичності й логічної послідовності у формуванні навичок і вмінь аспірантів;
- розроблення завдань для практичних занять з чіткою професійною спрямованістю;
- широке включення в систему практичних занять творчих завдань;

- систематичний контроль за виконанням практичних завдань;
- постійне заохочення практичної навчальної діяльності аспірантів.

Проведення практичних занять дисципліни «Актуальні проблеми світової історії» дозволяє вирішувати такі дидактичні цілі:

- оптимально поєднувати лекційні заняття із систематичною самостійною навчально-пізнавальною діяльністю аспірантів, їх теоретичну підготовку з практичною;
- розвивати уміння, навички розумової праці, творчого мислення, уміння використовувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань;
- формувати у аспірантів інтерес до науково-дослідної роботи;
- забезпечувати системне повторення, поглиблення і закріплення знань аспірантів за певною темою;
- формувати уміння і навички здійснення різних видів майбутньої професійної діяльності;
- здійснювати діагностику і контроль знань аспірантів з окремих розділів і тем програми, формувати уміння і навички виконання різних видів майбутньої професійної діяльності.

1 Предмет, мета та завдання навчальної дисципліни

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Актуальні проблеми світової історії» є поглиблення знань з історії, політичного, соціокультурного, релігійного розвитку європейського суспільства в контексті зародження, становлення і розвитку демократичних традицій та демократичних інституцій; формування світосприйняття щодо європейської цивілізації як цілісного багатополюсного, багатоаспектного явища.

Метою викладання навчальної дисципліни «Актуальні проблеми світової історії» є залучення до фундаментальних засад історії європейської цивілізації, соціально-політичних процесів зародження, розвитку історичного феномену демократії; пробудження відчуття власної причетності до європейських демократичних цінностей, прагнень українського народу побудови демократичного суспільства; формування уміння орієнтуватися у світі демократичного плюралізму; виховання патріотизму; політичної, релігійної і культурної толерантності; формування системи знань про закономірності історичного процесу становлення європейських демократичних інституцій.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Актуальні проблеми світової історії» є допомогти аспіранту зрозуміти сучасність за допомогою аналізу історичного минулого, оволодіти основами методики історичного дослідження, зокрема ретроспективного, порівняльного, діалектичного методу, історичної хронології. Удосконалити навички наукової роботи з історичними першоджерелами, різноманітною навчальною літературою. Удосконалити навички щодо методики самостійної роботи під час підготовки до занять та підсумкового контролю знань. Зацікавити історією зародження і становлення європейської цивілізації на основі демократичних цінностей та інституцій.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми аспіранти повинні:

знати:

- сутність та природу європейської демократії;
- зміст ідей та проектів європейської демократії в різні історичні періоди;
- основні тенденції історичного розвитку європейської демократії;
- особливості та механізми європейської демократичної системи;
- етапи розвитку європейської демократії та інтеграції;
- осмислити процеси, перспективи та наслідки сучасних інтеграційних процесів і місця в них України.

вміти:

- аналізувати історичні джерела та історіографічну літературу;
- використовувати ознаки соціально-історичних епох та критерії причинно-наслідкових зв'язків історичних процесів;
- визначати періоди, закономірності формування та розвитку етнополітичних процесів в Європі;
- аналізувати сучасні документи та історичні матеріали, що відтворюють закономірності попереднього життя народів Європи,
- узагальнювати наукову інформацію історичного, політичного, гуманітарного характеру;
- використовувати методи соціальних досліджень;
- визначати належність себе та учасників спільної діяльності демократичного європейського процесу;
- використовувати ознаки соціально-історичних епох та критерії причинно-наслідкових зв'язків історичних процесів;
- визначати періоди, закономірності формування та розвитку державотворчих і демократичних процесів в Україні.

мати компетентності:

- володіння системою знань у межах спеціальності «Історія і археологія»;
- здатність формувати, оцінювати та імплементувати актуальну та суспільно значущу проблематику історичних досліджень;
- обґрунтування теми наукового дослідження щодо соціокультурної і господарчої історії міст відповідно до діючих програм розвитку малих та великих міст;
- володіння інтегральним інструментарієм щодо збереження історико-культурної спадщини світового, національного, та локального рівня;
- уміння розпізнавати, класифікувати та використовувати трансформаційні тенденції розвитку міського середовища як в історичній ретроспективі, так і в умовах сучасної глобалізації

- здійснення пошуку, опрацювання та введення до наукового обігу різноманітних історичних джерел з обраної тематики наукового дослідження;
- знайомство з напрацюваннями різних наукових шкіл історичного, філософського, культурологічного спрямування, уміння творчо і критично використовувати їх у своїй дослідницькій роботі;
- розуміння впливу суспільно-політичних, культурно-духовних, економічних обставин на формування змісту історичних документів та історичних студій;
- міждисциплінарний підхід до дослідження історії міст з використанням системного аналізу та цифрових технологій;
- систематичний моніторинг історіографічних новинок, провідних вітчизняних та закордонних наукових видань;
- здатність співпрацювати у міських трансверсальних проектах та кластерах – на рівні дослідницьких колективів, у партнерстві з державними установами, органами місцевого самоврядування та представниками місцевих громад.

Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1 Актуальні проблеми стародавньої, середньовічної та ранньомодерної світової історії

Тема 1 Єгипетська держава періоду Середнього, Нового і Пізнього царств.

Тема 2 Історія Стародавньої Греції.

Тема 3 Історія стародавнього Риму.

Тема 4 Європа в добу середньовіччя.

Тема 5 Ранньомодерна історія Європи.

Змістовий модуль 2 Світова історія у модерні часи

Тема 6 Країни Європи у перший період нового часу.

Тема 7 Країни Європи у 1870–1918 рр.

Тема 8 Країни Європи у XX ст.

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		очна форма навчання	заочна форма навчання
1	Тема 1 Єгипетська держава періоду Середнього, Нового і Пізнього царств	1	1
2	Тема 2 Історія Стародавньої Греції Лекція 2. Архаїчна Греція (VIII–VI ст. до н.е.)	2	2
3	Тема 3 Історія стародавнього Риму Лекція 3 Пізня Республіка в Римі (сер. II–кінець I ст. до н.е.)	2	2
4	Тема 4 Європа в добу середньовіччя Лекція 2 Європа в період розвинутого феодалізму (XI–XV ст.): середньовічні міста	2	2
5	Тема 5 Ранньомодерна історія Європи	1	1
6	Тема 6 Країни Європи у перший період нового часу	2	2
7	Тема 7 Країни Європи у 1870–1918 рр.	2	2
8	Тема 8 Країни Європи у XX ст. Лекція 1 Початок Другої світової війни	3	3
Разом		15	15

2 ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Змістовий модуль 1 Актуальні проблеми стародавньої, середньовічної та ранньомодерної світової історії

Тема 1 Єгипетська держава періоду Середнього, Нового і Пізнього царств

Мета: Завданням практичного заняття є вивчення характерних рис рабовласницької держави і права країн Стародавнього Єгипту. Для правильного і повного розуміння особливостей розвитку стародавнього Єгипту необхідно проаналізувати його суспільний і державний лад. Необхідно показати особливості східної деспотії в Стародавньому Єгипті: централізація влади фараона, її спадковість і обожнення; наявність розгалуженого чиновницько-бюрократичного апарату. При підготовці до заняття слід звернути увагу на традиційний поділ суспільства в Стародавньому Сході: привілейовані стани (рабовласницька та жрецька знать), селяни-общинники та раби. Відсутність довгий час приватної власності на землю, збереження сільської общини, поєднання патріархальних форм рабства з пережитками родового ладу, східний деспотизм як форма державної влади – все це знайшло своє відбиття у єгипетському праві.

План

- 1 Виникнення держави та її розвиток.
- 2 Суспільний устрій і його еволюція.
- 3 Державний лад, суд, збройні сили.
- 4 Основні риси права.

Методичні рекомендації

Під час підготовки до практичного заняття зверніть увагу на особливостях історичного розвитку стародавнього Єгипту. Стародавній Єгипет територіально був вузькою долиною (від 4 до 30 км ширини) в нижній течії Нілу. Завдяки періодичним розливам цієї ріки (з липня до листопада) ґрунти

тут родючі і добре зрошувані. Поливне землеробство вимагало будівництва зрошувальних споруд. Для цієї роботи створюються об'єднання родових общин, які називалися номами. На рубежі IV–III тисячоліть до н. е. у Єгипті існувало 40 номів, кожний з яких мав свого правителя-номарха, своїх богів, а іноді й особливу, відмінну від інших, говірку. Поступово проходить об'єднання номів і в Єгипті виникають два царства – Південне і Північне. В боротьбі двох царств перемагає Південне. Близько 3200 р. до н. е. фараон Менес (Міна) об'єднує під своєю владою увесь Єгипет. Згідно з Геродотом, Менес заснував столицю об'єднаного царства на перетині Верхнього та Нижнього Єгипту, звівши греблю, щоб захистити місто від паводку. Звідси було зручно правити обома частинами країни.

Історію Стародавнього Єгипту прийнято поділяти на чотири великих періоди: Раннє (XXX–XXVIII ст. до н. е.), Давнє (XXVIII–XXIII ст. до н. е.), Середнє (XXII–XVIII ст. до н. е.) і Нове (1580–1085 рр. до н. е.) царства. Іноді цю періодизацію доповнюють п'ятим, т. зв. Пізнім царством (до I ст. до н. е.).

Важливо знати, що за доби Раннього царства в Єгипті правили дві династії, які походили з верхньоєгипетського м. Тіна (біля Абідоса). Вже за царів першої династії єгиптяни почали просуватися за межі своєї країни: на південь – в Нубію, на захід – в Лівію, на схід – на Синайський півострів. Однією з найважливіших функцій царської влади уже в цей період стала організація зрошувальної системи в Нільській долині та підтримання її в робочому стані. В наступний період – Давнього царства – Єгипет виступав як велика централізована держава, що поширювала свій завойовницький вплив на території Синайського півострова, південну Палестину та Нубію.

Рабство в Єгипті звично трималося на військовополонених. Фараони здійснювали завойовницькі походи на Синайський півострів, у Нубію.

Слід звернути увагу на той факт, що Важливе місце в системі державного механізму займали жерці, чиї функції не обмежувалися власне релігією. Жрецтво проповідувало святість особи фараона, божественне походження і

незмінність його влади на землі. Будь-які спроби сумніву суворо переслідувалися жерцями, тобто по суті це була своєрідна політична поліція.

Місцеве управління очолювали царські чиновники (номархи). В їхніх руках перебувала місцева адміністрація і судова влада, власні загони воїнів та поліція. Ослаблення влади фараона приводило до зміцнення їх позицій, залежність від центру ставала лише номінальною.

Необхідно проаналізувати причини ослаблення влади фараонів і подальший занепад могутності Єгипту. Під час занепаду Давнього царства (V династія) центральна влада фараонів слабне. Виснажений будівництвом пірамід та соціальними протиріччями, Єгипет наприкінці правління VI династії почав розпадатися на напівнезалежні номи. Ослаблений соціальними потрясіннями Єгипет стає здобутком азіатського кочового племені гіксосів. Від їхнього 150-річного панування країна звільнилася в результаті широкого визвольного руху, очоленого фіванським царем Яхмосом I, родоначальником XVIII династії. Починається доба Нового царства (1580–1085 рр. до н. е.). Справжнім творцем єгипетської воєнної держави став фараон Тутмос III (1525–1473 р. до н. е.), який здійснив 17 завойовницьких походів у Азію, підкоривши своїй владі Сирію, Палестину, Лівію і Нубію.

Питання для самоконтролю

- 1 Охарактеризуйте етапи середнього, нового і пізнього царств.
- 2 У чому полягали особливості суспільного ладу стародавнього Єгипту?
- 3 Природа і сіть шлюбно-сімейного права.
- 4 Основні риси кримінального права стародавнього Єгипту.

Література

- 1 Бостан Л. М. Історія держави і права зарубіжних країн/ Л. М. Бостан, С. К. Бостан. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 730 с.
- 2 Глиняный В. П. История государства и права зарубежных стран : учеб. пособие / В. П. Глиняный. – Харків : Одиссей, 2001. – 832 с.

О. П. Крижанівський. – Київ : Либідь, 2002. – 590 с.

4 Макарчук В. С. Загальна історія держави і права зарубіжних країн : навч. посібник / В. С. Макарчук. – Київ : Атіка, 2004. – 616 с.

5 Романова О. О. Культ фараона в Стародавньому Єгипті // Український історичний журнал. – 2000. – № 4.

6 Тищик Б. Й. Історія держави і права країн Стародавнього світу : навч. посібник/ Б. Й. Тищик. – Львів: Світ, 2001. – 384 с.

7 Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : у 2-х томах / За ред. В. Д. Гончаренко. – Київ : ІнЮре, 1998. – Т.1.

8 Шевченко О. О. Історія держави і права зарубіжних країн : навчальний посібник. – Київ : «ОЛАН», 2005. – 352 с.

Тема 2 Історія Стародавньої Греції

Лекція 2 Архаїчна Греція (VIII–VI ст. до н.е.)

Мета: Завданням даного заняття є розгляд історії виникнення афінської держави, колишнього найбільш яскравим прикладом античної демократії. Необхідно показати, що в архаїчну епоху формувалися античні поліси – міста-держави. їх основу становила антична форма власності, тобто єдність державної та приватної форм власності. Простежити соціальну еволюцію греків, яка привела до появи полісів. Поліс як колектив громадян мав право верховної власності на землю, і тільки його громадяни могли бути власниками землі. Головний його економічний принцип – ідея автаркії (самозабезпечення) – економічна основа свободи. Необхідно з'ясувати, за яких обставин утвердилась і полісна система цінностей: ідея переваг землеробської праці над усіма іншими, засудження лихварства та прагнення до прибутку тощо.

План

- 1 Причини та характер Великої грецької колонізації (VIII–VI ст. до н.е.).
- 2 Грецькі поліси архаїчної доби.
- 3 Соціальна структура грецького суспільства в VIII–VI ст. до н. е.
- 4 Рання, або старша, тиранія VII–VI ст. до н. е.

Методичні рекомендації

Дана тема присвячена одному з найбільш помітних явищ, пов'язаних з процесом становлення грецького полісу як автономної самоврядної громади – появі писаних законів.

Підготовка до практичного заняття передбачає повторення навчального матеріалу з історії виникнення та розвитку державної організації в країнах давньосхідної цивілізації, що має дати в подальшому можливість відповісти на запитання, чому новий, більш високий рівень розвитку державної організації, пов'язують з античним (греко–римським) суспільством. Слід звернути увагу на те, що антична державність складалася не в ізолюваному світі, а зазнала впливу давньосхідних цивілізацій. В чому це проявилось, показати, яку роль відіграв тут географічний фактор порівняно з давньосхідними державами.

Процес кодифікації звичаєвого права протікав, наскільки можна про це судити з наявних даних, так же нерівномірно, скільки нерівномірним був узагалі соціально-політичний і економічний розвиток окремих областей і міст Греції. Найвизначнішою законодавчою пам'яткою архаїчної Греції є напис з Гортини, що являє собою всеохоплюючий і детально розроблений кодекс законів.

Аналізуючи структуру кодексу, зверніть увагу на те, що в ньому детально розроблені норми приватного права, і водночас немає ніяких постанов конституційного характеру. Тобто законодавець не намагається переглянути усталену систему державного управління; до сфери його інтересів входять, перш за все, сімейне право, спадкове право, деякі питання майнового права.

Відзначте слабку розробленість кримінального законодавства, зокрема відсутність статі покарання за вбивство, що можна розглядати як один з пережитків родового ладу, коли вбивство розглядалося як справа, що цікавить перш за все родичів убитого, а не суспільство в цілому. В цьому аспекті варто порівняти текст Гортинських законів з текстом законів Зелевка і Драконта.

Характеризуючи державний механізм античних республік, відзначте загальні риси та особливості в організації законодавчої, виконавчої та судової влади в Спарті, Афінах. Обумовленість різновидів республіканської форми правління в них слід шукати в характері державних режимів, які там склалися, формі державно-територіальної організації, а саме полісу, своєрідної «унітарної держави», як виявилось, найбільш сприятливої до втілення ідей республіканізму.

Працюючи з текстом джерела, зверніть увагу на той факт, що в ньому простежуються намагання законодавця виробити точну юридичну термінологію, що, власне, й відрізняє взагалі писані закони в цілому від звичаєвого права. Варто також порівняти еволюцію кодифікованого законодавства порівняно зі звичаєвим правом, на що вказує факт конкретики у визначенні покарання за кожне правопорушення.

Питання для самоконтролю

- 1 Визначте економічні причини та характер Великої грецької колонізації (VIII–VI ст. до н.е.).
- 2 Порівняйте особливості полісів гомерівського і архаїчного періоду.
- 3 Які внутрішні протиріччя були притаманні соціальній структурі грецького суспільства цієї доби?
- 4 Чому раніше усього в другій половині VII ст. до н. е. тиранія була встановлена в містах Коринфі, Мегарах і Сікіоні?

Література

- 1 Аристотель. Сочинения : в 4-х т. / Пер. С. Жебелева. – Москва : «Мисль», 1983.
- 2 Андреев Ю. В. К вопросу о так называемых «вольноотпущенниках» на Крите / Ю. В. Андреев // ВДИ. – 1963. – № 4. – С. 116-127.
- 3 Казаманова Л. Н. К вопросу о семейном и наследственном праве на Крите в VI – IV вв. до н. э. // ВДИ. – 1960. – № 4. – С. 41-55.
- 4 Казаманова Л. Н. Некоторые вопросы социально-экономического строя Критских полисов в VI-IV вв. до н. э. / Л. Н. Казаманова // ВДИ. – 1957. – № 3. – С. 76-91.
- 5 Колобова К. М. Войкеи на Крите / К. М. Колобова // ВДИ. – 1957. – № 2. – С. 25-41.
- 6 Маринович Л. П. Полис и обмен: к концепции Аристотеля / Маринович Л. П. // ВДИ. – 2003. – № 4. – С. 51-56.
- 7 Платон. Собрание починений : 3-х т. – Москва : Мысль, 1994.
- 8 Страбон. География в 17 книгах. – Москва : Наука, 1964. – 940 с.
- 9 Шишова И. А. Раннегреческое законодательство и становление рабства в античной Греции / И. А. Шишова. – Ленинград : Наука, 1991. – 224 с.

Тема 3 Історія стародавнього Риму

Лекція 3 Пізня Республіка в Римі (сер. II – кінець

I ст. до н.е.)

Мета: Завданням практичного заняття є вивчення суспільно-політичної та соціально-економічної ситуації у добу пізньої республіки. Необхідно з'ясувати причини і наслідки жорсткої політичної боротьби в Римі. Для римського політичного життя першої половини II ст. характерна боротьба всередині нобілітету. Слід проаналізувати об'єктивні чинники громадянських конфліктів у Римі цього періоду. Падіння Сципіона, як і скасування заходів Катона, свідчить про ще більше посилення сенаторської олігархії. Посилення сенаторської олігархії знайшло відображення в законодавстві першої половини

II ст. Необхідно показати глибинні трансформаційні процеси, які відбувались у римському суспільстві 70-50-х рр. Також необхідно звернути увагу на відносинах держави і суспільства, проаналізувати точки дотику і взаємодії, а також виявити зони суспільно-політичної напруги у взаєминах держави і суспільства.

План

- 1 Соціальні відносини у Римі II–I ст. до н. е.
- 2 Громадянська війна в Римі на початку 80-х років I ст. до н. е.
- 3 Римське суспільство і держава в 70-50-х рр.
- 4 2-й тріумвірат. Диктатура легіонів.

Методичні рекомендації

З'ясуйте, які зміни відбулися в соціально-економічній і політичній структурі римської держави внаслідок перетворення Риму у світову державу. Особливу увагу зверніть на утворення грошово-лихварського та торгового капіталу, формування великого рабовласницького землеволодіння і занепад дрібної земельної власності. Охарактеризуйте передумови й умови формування класичного рабства та його особливості.

Аналіз економіки Італії доцільно почати з сільського господарства. Особливу увагу зверніть на зростання великого землеволодіння, зв'язок сільськогосподарського виробництва з ринком, організацію рабовласницького господарства, зміну характеру власності на землю. Проаналізуйте розвиток основних галузей: землеробства, скотарства, садівництва, виноградарства, розгляньте рівень розвитку інших видів господарської діяльності.

Джерела дають уявлення про стан ремісничого виробництва. Виявіть причини його бурхливого підйому, визначте ступінь розподілу праці та спеціалізації професій, наголосіть на ролі вільної і рабської праці в організації ремісничих майстерень. Предметом уваги повинен бути стан сировинної бази, основні галузі ремісничого виробництва: будівництво, металургія та

металообробка, ткацтво, виготовлення зброї, а також знаряддя і техніка ремісничої праці.

Дедалі більшого значення в економіці набувала торгівля. Визначте рівень її розвитку, причини підйому, ставлення держави до розвитку торгівлі. Звернути увагу на предмети й основні центри італійської торгівлі, шляхи сполучення, зміст торгового обміну Риму з провінціями.

Після цього проаналізуйте розвиток товарно-грошових відносин, причини зростання лихварства, показати роль банків у здійсненні кредитно-грошових операцій. Зверніть увагу на поширення тих або інших монет і їх співвідношення.

Врахуйте дві важливі обставини. По-перше, структура римського суспільства була класово-становою, тобто об'єктивний розподіл на класи переплітався із становою диференціацією. По-друге, положення людини щодо засобів виробництва часто не збігалось з її юридичним статусом.

Далі необхідно розглянути становище основних класів римського суспільства, звертаючи увагу на неоднорідність і наявність соціальних шарів усередині кожного класу. Необхідно проаналізувати кількісне співвідношення рабів і вільного населення, становище різних категорій рабів. Трактат Катона «Про сільське господарство» дає можливість детально охарактеризувати становище сільських рабів.

Розглядаючи структуру класу рабовласників, виділіть сенатську аристократію, вершництво, муніципальну знать, провінційних рабовласників. Не менш різномірним за своїм складом був клас дрібних вільних виробників: сільський і міський плебс, античні люмпен-пролетарі. Виявіть причини розорення дрібних землевласників, покажіть роль вільновідпущеників в економічних процесах.

Майте на увазі, що складність соціальної структури римського суспільства наклала відбиток на характер класових протиріч. Соціальна боротьба в римській державі повинна була розвиватися за трьома основними напрямками: рух сільського плебсу за аграрні реформи і демократизацію

політичного життя; боротьба рабів проти експлуатації з боку рабовласників; боротьба італіків і провінціалів за громадянські і політичні права.

Аналізуючи соціальну боротьбу в Римській республіці 60-х рр. до н.е., зверніть увагу на те, що на той час криза республіканського ладу охоплювала всі сфери суспільно-політичного життя. Бурхливі події першої третини I ст. до н.е. розхитали старий державний апарат і посилили політичну нестабільність. У цій обстановці і стало можливим виникнення антиурядової змови, яку очолив колишній прихильник Сулли – Луцій Сергій Катіліна.

Розглядаючи соціальний склад змовників і їх цілі, необхідно враховувати, що основна інформація про змову міститься в творах його противників. Для об'єктивної оцінки змови цікаво відзначити, що Катіліна довгий час дотримувався легальних методів політичної боротьби і змінив свою тактику лише тоді, коли за їх допомогою не домогся поставленої мети. Одночасно з діями в Римі Катіліна готував заколот в Етрурії – традиційній базі популярів. При оцінці причин розгрому руху треба врахувати, що збройний виступ в італійській периферії розглядався катілінаріями лише як запасний варіант на випадок невдачі змови в столиці.

Питання для самоконтролю

- 1 Визначте ознаки класичного рабства і назвіть його особливості.
- 2 Охарактеризуйте основні напрямки економіки Риму у II–I ст. до н. е.
- 3 Соціальні вектори і класове протистояння в контексті внутрішніх і зовнішніх чинників впливу.
- 4 Охарактеризуйте стан римського суспільства у 70–50-х рр. I ст. до н. е.
- 5 Суть законів Сулли.
- 6 Зробити порівняльний аналіз I і II тріумвіратів.
- 7 Причини падіння Римської республіки.

Література

1. Заборовский Я. Ю. Аппиан и римская цивилизация в последний век существования республики (к вопросу об источниках и характере Гражданских войн) / Я. Ю. Заборовский // ВДИ. – 1981. – № 4. – С. 138-144.
2. Заборовский Я. Ю. Некоторые стороны политической борьбы в римском сенате (40-20 гг. II в. до н.э.) / Я. Ю. Заборовский // ВДИ. – 1977. – № 3.
3. Кузищин В. И. Генезис рабовладельческих латифундий в Италии (II в. до н.э. – I в. н.э.) / В. И. Кузищин – Москва : Издательство Московского университета, 1976. – 268 с.
4. Смышляев А. Л. Народ, власть, закон в позднереспубликанском Риме (По поводу концепции Ф. Миллара) / А. Л. Смышляев // ВДИ. – 2003. – №3. – С. 46–59.
5. Штаерман Е. М. Расцвет рабовладельческих отношений в Римской республике / Е. М. Штаерман. – Москва : Наука, 1964. – 268 с.
6. Штаерман Е. М. Римские рабы. Исторический очерк / Е. М. Штаерман // ВДИ. – 1984. – № 2. – С. 102-118.
7. Утченко С. Л. Кризис и падение Римской республики / С. Л. Утченко. – Москва : Наука, 1965. – 268 с.
8. Утченко С. Л. Древний Рим: События. Люди. Идеи / С. Л. Утченко. – Москва : Наука, 1969. – 324 с.

Тема 4 Європа в добу середньовіччя

Лекція 2 Європа в період розвинутого феодалізму (XI-XV ст.):

середньовічні міста

Мета: Завданням практичного заняття є вивчення і аналіз об'єктивних причин появи і зміцнення середньовічних міст в Європі. Для правильного і повного розуміння історичних процесів у тогочасній Європі необхідно проаналізувати складну систему взаємовідносин у середньовічному суспільстві, охарактеризувати етномічні і політичні чинники, які безпосередньо на них

впливали. Необхідно проаналізувати цехову структуру побудови середньовічних міст в Європі. Розглянути взаємовплив феодальної влади і торгівлі у середньовічних містах. Важливою проблемою вивчення теми є аналіз утворення грошового ринку Європи.

План

- 1 Середньовічні міста. Ремесла. Цехи.
- 2 Містоутворюючі підприємства в епоху Середньовіччя.
- 3 Влада і торгівля у середньовічних містах.
- 4 Утворення грошового ринку у середньовічних містах.

Методичні рекомендації

Необхідно звернути увагу, що середньовічні міста виникали на місцях старих античних міст, біля бродів та мостів через річки, а також біля перевалів і перекрестях торгових доріг. Утворювались міста і біля церков, монастирів, феодальних маєтків, замків, бо вони утворювалися селянами які перестали обробляти землю і основним своїм заняттям зробили своє ремесло. Тобто вони робили все, що їм потрібно для полегшення життя своїми руками, а інші помітивши нові види інструментів бажали і собі отримати щось подібне. Вони просили зробити для них якийсь інструмент, лапті, глечик і за це обіцяли плату (пшеницю, гуся, гроші і ін.). Так з'явилися ремісники і вони тікаючи від свавілля й притисків феодала шукали кращої долі в нових місцях, де могли вижити за рахунок своєї праці. Якщо феодал рік не шукав ремісника-тікача, то ремісник ставав вільним. Вони ж поселялися поблизу купців, на берегах зручних гаваней для кораблів, там де вони могли продати свої вироби. Так утворювалися перші середньовічні міста.

Важливо відзначити, що міста будувалися на перехрестях торговельних шляхів і були своєрідними торговельними центрами. Наприкінці X століття інтенсивно розбудовуються старі й засновуються нові міста. Це зумовлювалося розвитком сільського господарства, ремесел і торгівлі. Розбудова міст

відбувалася в умовах піднесення ремісничого виробництва й торгівлі. З XI ст. в економічному житті Західної Європи почався період урбанізації - відродження давніх римських міст (Рим, Неаполь, Париж, Генуя, Ліон, Лондон, Бонн) і утворення нових (Гамбург, Любек, Лейпціг, Магдебург), посилення їх господарського значення. Головною причиною цього було економічне піднесення, руйнування натурально-господарських форм виробництва. Вотчинне ремесло вичерпало себе, феодальний маєток не міг розвивати своїх промислових проблем. Успіхи сільського господарства і надлишок продуктів харчування зробили можливим існування населення, яке могло не займатися сільським господарством. Вотчинні ремісники переводились на оброк. Вони йшли з маєтків і селилися на перехрестях доріг, у торгових містечках, біля стін замків і монастирів. Поступово ці поселення перетворювались в міста.

Крім старих римських центрів, середньовічні торгово-промислові міста перебували під владою феодалів, які були зацікавлені в їх появі на своїх землях, оскільки міста і податки з них приносили немалі прибутки. Система феодальної земельної власності міцно прив'язувала торгово-промислові центри до землевласника, а самі міста певною мірою повторювали структуру феодального маєтку. Значну частину території міста займав замок з господарськими і громадськими будівлями. Феодал постійно жив у місті. При ньому перебувала значна кількість воїнів і слуг, яким роздавали земельні ділянки. Решта землі, як правило, належала церкві. Феодал ставився до міських жителів як до сільських ремісників, котрі переселилися в місто. Тому вони відбували всі феодальні повинності. В дещо кращому становищі були купці, хоч також виконували повинності.

Звертаємо увагу на розподілі обов'язків в структурі тогочасного феодального суспільства. На феодалові лежали нові обов'язки. Він повинен був захищати місто, його жителів від зазіхань інших сеньйорів або зовнішніх ворогів. У X ст. це було нелегко. Набіги норманів, арабів, угорців спустошували землі Європи. Лише добре укріплене місто могло протистояти загарбникам. У XI ст. зовнішня небезпека майже повністю зникає і феодали

втрачають своє значення захисників міст. Таке становище надзвичайно загострило суперечності між міщанами і феодалами. У країнах Заходу вони вирішувалися протягом XI-XIII ст. у ході так званих комунальних революцій. В Італії великі торговельні міста добилися повного визволення від влади феодалів вже в XI ст. Дещо пізніше на шлях боротьби за визволення стали міста Північної Франції і Німеччини. В XII-XIII ст. у багатьох містах Західної Європи утворилося чимало міст-комун або міських республік, що цілком звільнилися від сеньйорів і отримали повне самоврядування. До відання міст переходили управління й суд, збирання податків, військова повинність, догляд за міською торгівлею тощо. Серед таких республік особливо виділялися італійські міста, насамперед Венеція, Генуя і Флоренція, які захопили багато земель і перетворилися на великі купецькі держави.

Там, де феодали зберігали свою могутність, боротьба міст набувала надзвичайної гостроти й тривала іноді впродовж десятиріч. Далеко не всім містам Західної Європи вдалося звільнитися з-під залізної руки феодалів. Більшість міст певною мірою залишалася їм підвладною і в кращому разі діставала грамоту, що визначала розмір виплат сеньйору і гарантувала громадянам особисту свободу. Такі міста називалися "вільними містами". Вони ніколи не досягали прав міста-комун; управління й суд там залишалися в руках сеньйора, проте права та обов'язки їхніх представників – так зване «прево» – точно визначалися, щоб уберегти міське населення від зловживань.

У XIII ст. сформувалося феодальне міське «магдебурзьке право», яке встановлювало порядок виборів і функції органів міського самоврядування, суду, купецьких об'єднань, цехів, регулювало питання торгівлі, опіки, успадкування тощо.

Економічно розвинуті міста Англії, Франції та Німеччини в XI-XII ст. досягли значного розвитку. Зросло міське населення, розвиваються ремесла і торгівля. Панівне місце посідає виробництво вовняних тканин, збут яких забезпечував піднесення ремесла і торгівлі. Збагачуються купці, посилюється їх вплив.

Питання для самоконтролю

- 1 Описати і пояснити цехову структуру середньовічних міст.
- 2 Охарактеризувати окремі види містоутворюючих підприємств середньовічних міст.
- 3 Взаємодія влади і цехових об'єднань у середньовічних містах.
- 4 Економічні чинники становлення грошового ринку середньовічної Європи.

Література

- 1 Город в средневековой цивилизации Западной Европы : в 4 т. – Москва : Наука, 1999. – Т. 1. – 389 с.
- 2 Город в средневековой цивилизации Западной Европы : в 4 т. – Москва : Наука, 2000. – Т. 3. – 378 с.
- 3 Гутнова Е. В. Город, бюргерство и феодальная монархия / Е. В. Гутнова // Город в средневековой цивилизации Западной Европы. – Москва : Наука, 2000. – Т. 4 : Extra muros: город, общество, государство. – С. 8–28.
- 4 Дживелегов А. К. Средневековые города Западной Европы /А. К. Дживелегов. – Москва : Книжная находка, 2002. – 304 с.
- 5 Левицкий Я.А. Город и феодализм в Англии / А.Я Левицкий. – Москва : Наука, 1987. – 284 с.
- 6 Негуляева Т. М. Условия возникновения средневекового городского права / Т.М. Негуляева // Средневековый город. – Саратов : изд-во Саратовского гос. ун-та, 1989. – Вып. 10. – С. 64–82.
- 7 Пиренн А. Средневековые города Бельгии / А. Пиренн. – Санкт-Петербург : Евразия. 2001. – 512 с.
- 12 Солодкова Л. И. Город в политико-правовой системе средневековой Западной Европе (к историографии вопроса) / Л.И. Солодкова // Средневековый город: межвузовский сб. науч. тр. – Саратов: изд-во Саратовского гос. ун-та, 2007. – Вып. 18. – С. 145-160.

13 Солодкова Л.И. Городская община: единство и противоречия / Л. И. Солодкова // Средневековый город: межвузовский сб. науч. тр. – Саратов: изд-во Саратовского гос. ун-та, 2004. – Вып. 16. – С. 35-41.

14 Стоклицкая-Терешкович В. В. Основные проблемы истории средневекового города X–XV вв. / В. В. Стоклицкая-Терешкович. – Москва : Соцэкгиз, 1960. – 349 с.

Тема 5 Ранньомодерна історія Європи

Мета: Завданням даного практичного заняття є вивчення і аналіз суспільно-політичних, соціально-економічних причин англійської буржуазної революції середини XVII ст. З'ясувати, чому англійська революція середини XVII ст. була буржуазним за змістом соціальним рухом. Вміти проаналізувати і пояснити той факт, що передумовами революції стали важливі зрушення в економічній, соціальній, ідеологічній сферах життя англійського суспільства. Вміти назвати їх. Необхідно показати особливості англійського конституціоналізму, проаналізувавши тогочасні документи, такі як акти Довгого парламенту. Вміти аргументовано пояснити, чому «Великий бунт» розвивався за класичною схемою всіх революцій – від поміркованої критики монархічної влади до її ліквідації та встановлення особистої диктатури, яка поступово стала ще більш жорстокою, ніж монархія.

План

1 Передумови, причини та характер англійської буржуазної революції середини XVII ст.

2 Особливості та етапи англійської буржуазної революції середини XVII ст.

4 Переворот 1688 р. і встановлення в Англії конституційної монархії.

6 Висновки з англійської буржуазної революції.

Методичні рекомендації

Розгляд теми необхідно почати із з'ясування причин та особливостей англійської буржуазної революції, а також хронологічних рамок і сутності її перших двох етапів. Особливу увагу слід приділити союзу буржуазії й нового дворянства (джентрі).

Треба розглянути причини, які спонукали буржуазію і нове дворянство прагнути централізації, концентрації і посилення влади, показати, яку роль був покликаний відігравати протекторат Кромвеля.

Звертаємо особливу увагу на те, що англійська революція XVII ст. була буржуазним за змістом соціальним рухом. Передумовами революції стали важливі зрушення в економічній, соціальній, ідеологічній сферах життя англійського суспільства, а саме:

1) виникнення та динамічний розвиток капіталістичного укладу, що вимагав ліквідації феодальних перепон (цехова система ремісництва, відсутність свободи пересування по країні тощо);

2) зародження нового класу – буржуазії, яка стала власником значних капіталів, але була усунута від політичної влади. За словами сучасника революції Дж. Гаррингтона: «Влада йде слідом за власністю». Мануфактуристи та купці не бажали змиритися з традиційним пануванням у сфері державного управління лендлордів (феодалів). Буржуазію були готові підтримати доведені до відчаю народні низи (зігнані з землі селяни, міська біднота);

3) недалекоглядна політика королівської адміністрації, яка душила вітчизняну промисловість та торгівлю надмірними податками та монополіями. Суспільство було роздратоване зловживаннями королівських фаворитів, свавільною позасудовою юстицією, ігноруванням парламенту з боку королів Якова I та Карла I Стюартів. За документом 6 з'ясуйте, які саме обвинувачення висувало англійське суспільство проти королівської влади;

4) поширення пуританізму – релігійної доктрини, яка базувалась на поверненні до простоти та чистоти раннього християнства, вимагала «дешевої» церкви. Характерний зразок вимог пуритан – «Петиція про коріння та гілки».

Ідея реформації церкви була тісно пов'язана з ідеєю договірного походження та договірної природи державної влади.

5) особливо важливу роль у підготовці та здійсненні англійської революції відіграв парламент. «Петиція про право», прийнята парламентом у 1628 р., стала ідейною програмою революції. З'ясуйте політико-правові передумови революції. Зверніть увагу на обґрунтування вимог до королівської влади посиленнями на стародавні звичаї та закони.

Далі слід проаналізувати систему влади, притаманну цій специфічній формі правління. Для цього потрібно докладно розглянути зміст нормативного акта, яким у Англії, Шотландії та Ірландії було утворено протекторат і регламентовано систему і повноваження органів влади, – Знаряддя управління 1653 р. Особливу увагу треба звернути на повноваження лорда-протектора, особу, яка обіймала цю посаду, і термін її повноважень; порядок утворення, термін дії і структуру парламенту, його компетенцію; вимоги до виборців і кандидатів у парламент. Крім того, необхідно указати норми, присвячені підтримці церкви, особливості відносин між різними конфесіями, причини внесення таких норм у закон і їх спрямованість.

Наприкінці треба показати перехід від протекторату до відкритої воєнної диктатури на чолі з Кромвелем, визначити значення протекторату, який завершив розвиток революції і закріпив досягнення, що відповідали виключно інтересам крупної буржуазії й нового дворянства.

Аспірант повинен звернути увагу на наслідки Англійської буржуазної революції, які врешті-решт знову призвели до загострення відносин між королем і прихильниками обмеження королівської влади, знайти відповідь на питання, чому проти короля була налаштована і земельна аристократія, що і зумовило об'єднання майже всіх верств англійського суспільства і передачу влади Вільгельму Оранському.

Значну увагу потрібно присвятити аналізу тих актів, які суттєво обмежили королівську владу на користь Парламенту («Білль про права 1689 р.», Акт про престолонаступництво 1701 р.) і зробили все можливе, щоб

на англійському престолі з'являлися невливові особи. Водночас слід звернути увагу і на те, що під час встановлення конституційної монархії простежується процес посилення ролі Кабінету міністрів шляхом концентрації влади в руках прем'єра та членів Кабінету.

Після цього розгляньте зміни у виборчому законодавстві Англії, суть яких була викладена в Акті про зміну старого представництва в Англії та Уельсі (1832 р.) та Актах про народне представництво 1867 р. і 1884 р., внаслідок чого виборча система стала загальною, рівною і пропорційною.

Питання для самоконтролю

- 1 Визначити окремо політичні та економічні причини англійської буржуазної революції середини XVII ст.
- 2 Охарактеризувати її етапи.
- 3 Суть диктатури Кромвеля.
- 4 Назвати причини реставрації династії Сьюартів.
- 5 Зробити порівняльний аналіз внутрішньої і зовнішньої політики Стюартів до початку революції і після їх повернення на престол.
- 6 Суть «Славної революції» 1688 р.

Література

- 1 Английская буржуазная революция / Под ред. Е. А. Косминского, Я. А. Левицкого. – Москва : Изд-во АН СССР, 1954. – Т.1-2.
- 2 Барг М. А. Великая английская революция в портретах ее деятелей. – Москва : Мысль, 1991. – 391 с.
- 3 Гончар Б. М. Всесвітня історія: Навчальний посібник. – Київ : Знання, 2001. – 359 с.
- 4 Лавровский В. М. Сборник документов по истории буржуазной революции / В. М. Лавровский– Москва : Высш. шк., 1973. – 342 с.
- 5 Омельченко О. А. Всеобщая история государства и права. Ученик : 2 т. / О. А. Омельченко. – Москва : ТОН – ПРИОР, 1999.

9 Сборник документов по истории английской буржуазной революции XVII в.: Учеб. пособие / Под ред. М. А. Барга. – Москва : Высш. шк., 1973. – 340 с.

10 Черняк Е. Б. Тайны Англии: заговоры. Интриги. Мистификации / Е. Б. Черняк. – Москва : Остожье, 1996. – 491 с.

Змістовий модуль 2 Світова історія у модерні часи

Тема 6 Країни Європи у перший період нового часу

Мета: Завданням даного практичного заняття є вивчення і аналіз суспільно-політичних, соціально-економічних причин Великої французької буржуазної революції кінця XVIII ст. З'ясувати, чому французька революція кінця XVIII ст. була буржуазним за змістом соціальним рухом. Вміти проаналізувати і пояснити той факт, що передумовами революції стали важливі зрушення в економічній, соціальній, ідеологічній сферах життя французького суспільства. Вміти назвати їх. Необхідно показати, що Велика французька революція - найбільша подія світової історії, яка поклала кінець феодальній епосі не тільки у Франції, а й у всій Європі. Вміти аргументовано пояснити, чому революція не досягла цих вершин. Охарактеризувати період Консульства в історії Франції; пояснити, як утворилась наполеонівська імперія; визначати особливості та перебіг подій наполеонівських війн.

План

- 1 Передумови та причини Великої Французької революції.
- 2 Початок і хід Великої Французької революції.
- 3 Правління Наполеона Бонапарта. Перша імперія у Франції.

Методичні рекомендації

Буржуазна революція у Франції в порівнянні з нідерландською революцією XVI ст. і революцією XVII ст. в Англії була більш послідовною і радикальною по скасуванню феодально-абсолютистського ладу. Вона, по суті, відкриває нову епоху революцій 1789–1871 рр., а за часом – майже збігається з американською революцією.

В останній чверті XVIII ст. феодальний лад у Франції остаточно зжив себе, а режим абсолютної монархії сковував розвиток продуктивних сил.

Прелюдією Великої французької буржуазної революції стали численні і потужні народні повстання, у яких селянство виступало разом із міською біднотою. Революційна ситуація набула особливої гостроти у зв'язку з тим, що ряд неврожайних років спричинив голод, який доходив у деяких провінціях до крайньої межі. Революційна ситуація у Франції була збільшена фінансовою кризою. Криза ця набула різких форм у другій половині XVIII ст., коли уряд Людовіка XVI, останнього представника французького абсолютизму, поставив Францію перед реальною загрозою фінансового краху. Марнотратна політика королівського двору призвело до того, що держава стояла на грані зруйнування. Скарбниця була спустошена, державний борг Франції досяг величезної цифри.

Завданням практичного заняття є вивчити причини, рушійні сили, етапи і результати французької буржуазної революції 1789 р., становлення і форми державності у Франції в період 1789–1870 рр. Зверніть увагу на вивчення змісту і характеристику основних законодавчих актів того часу, зокрема конституцій 1791, 1793, 1795, 1799 рр.

Важливими є питання про державний устрій і політичний режим в період якобінської диктатури, період другої республіки, першої та другої імперій у Франції.

Важливо розуміти, що будь-яка революція відкриває прикриті до часу, доведені до крайнощів суперечності суспільства, відкриває саму людину з її фундаментальною підсвідомістю, дуже тонкою, нестійкою. Революції засвідчують, наскільки небезпечний соціальний, класовий егоїзм, наскільки

небезпечна історична сліпота верхів, які правлять суспільством і повелівають людьми. Народ, який піднявся в революції проти своїх гнобителів, небезпечний не тільки для них, – він небезпечний і сам для себе, і для своїх вождів. Жорж Дантон, один із вождів революції, попереджав: «Великий народ у революції подібний металу, який кипить у горнилі. Остерігайтеся: якщо ви не вмієте поводитися з плавильною піччю, ви загинете в полум'ї!» Слова видатного революціонера, на жаль, виявилися пророчими і відносно нього самого.

У висновках необхідно показати історичне значення Великої французької революції, зокрема, історичне значення яacobinської диктатури та інших форм держави, які виникали в наступні роки, кодифікацій та характерних рис права.

Правління Наполеона у Франції і його панування в Європі необхідно розглядати за допомогою ретельного аналізу як загальноісторичної ситуації на континенті, так і з точки зору ролі особистості в істоті. Слід з'ясувати, чому Наполеон зберіг ті надбання Французької революції, що були вигідні промисловцям і заможному селянству. Встановивши диктатуру особистої влади, він здобув підтримку тих, хто здобув у роки революції багатство і землю. Для зміцнення своєї влади Наполеон 1801 р. скасував відокремлення церкви від держави.

Проаналізуйте вагомі реформаторські зміни Наполеона під час його правління. а Наполеона I були прийняті зведення законів – «Кодекси Наполеона» (цивільний, комерційний і кримінальний), що мали регулювати відносини у суспільстві та охороняти непорушність приватної власності. Закони були прогресивними, оскільки передбачали розвиток вільної конкуренції, сприяли піднесенню економіки Франції. У країні розпочався промисловий переворот, були упорядковані фінанси, засновано Французький банк. Разом з економікою міцніла французька буржуазія.

Зовнішня політика Наполеона мала за мету забезпечити Франції економічне і політичне панування в Європі. Армії Англії, Росії, Австрії, Пруссії не могли протистояти французькій, що стала першою регулярною армією в Європі.

Армію складали не найманці, як у більшості країн, а особисто вільні селяни. Її очолювали здібні командири, сам Наполеон був талановитим полководцем.

Питання для самоконтролю

- 1 Назвати політичні та економічні причини Великої французької революції.
- 2 Проаналізуйте Декларація прав людини і громадянина 1789 р.
- 3 Якобінська диктатура і диктатура Кромвеля: спільне і відмінне.
- 4 Проаналізуйте внутрішню і зовнішню політику французької Директорії.
- 5 Проаналізуйте прихід до влади Наполеона Бонапарта.
- 6 Проаналізуйте внутрішню і зовнішню політику Наполеона Бонапарта.

Література

- 1 Ададуrow В. «Наполеоніда» на Сході Європи: Уявлення, проекти та діяльність уряду Франції щодо південно-західних окраїн Російської імперії на початку ХІХ ст. / В. Ададуrow. – Львів : Вид. УКУ, 2007. – 560 с.
- 2 Всемирная история: Великая Французская революция / Под ред. И. А. Алябьева. – Минск : Харвест, 2001. – 512 с.
- 4 Манфред О.З. Великая французская революция / О.З. Манфред. – Москва : Наука, 1983. – 435 с.
- 5 Ревуненков В. Великая Французская революция / В. Ревуненков. – Санкт–Петербург : Изд. Санкт-Петербургского университета. – 1989. – 512 с.
- 6 Ревуненков В. Взлёт и падение Наполеона Бонапарта / В. Ревуненков. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета. – 2001. – 168 с.
- 7 Якобинство в исторических итогах Великой французской революции // Новая и новейшая история. – 1996 – № 5. – С. 73-99.

Тема 7 Країни Європи у 1870-1918 рр.

Мета: Використовуючи матеріали лекції та знання, одержані в процесі самостійної роботи, вивчити особливості соціально-економічного, політичного та культурного розвитку провідних держав світу на початку ХХ ст., ознайомитися і дати характеристику соціально-політичним рухам в суспільстві у вказаний період. Вивчити причини міжнародної кризи початку ХХ ст. і Першої світової війни. Під час опрацювання питань практичного заняття у полі зору повинні знаходитись проблеми і особливості державного ладу, політичного життя і соціально-економічного розвитку провідних країн світу (США, Велика Британія, Німеччина, Франція, Росія і Австро-Угорщина) на початку ХХ століття, а також активізація суспільно-політичного руху. Проаналізувати стратегічні плани супротивників, створення Троїстого блоку і Антанти. Обговорити особливості ходу військових дій. Використовуючи матеріали лекції і знання, одержані в процесі самостійної підготовки, розглянути підсумки Першої світової війни.

План

- 1 Причини, характер та учасники Першої світової війни.
- 2 Воєнні дії у 1914–1915 рр.
- 3 Воєнні дії у 1916–1918 рр.
- 4 Підсумки Першої світової війни.

Методичні рекомендації

Аспіранту потрібно розповісти про особливості розвитку капіталістичних відносин в країнах Європи і США на початку ХХ ст.; пояснити, які основні умови необхідні для розвитку капіталістичних відносин; дати визначення терміну «імперіалізм» та пояснення на прикладах провідних держав світу. Роз'яснити причини воєн між державами в першій третині ХХ ст., економічного і політичного суперництва, зростання міграції населення.

Крім того, треба охарактеризувати головні ознаки формування індустріального суспільства. Перерахувати і дати визначення типам монополістичних об'єднань, що виникли в процесі концентрації та централізації капіталу, злиття промислового і фінансового капіталу. Пояснити причини виникнення і значення міжнародних монополій і транснаціональних корпорацій. Пояснити, які галузі виробництва розвиваються у першу чергу та як впливали наукові відкриття на даний процес.

Опрацьовуючи політичного життя і соціально-економічного розвитку провідних країн світу необхідно:

- розповісти про значення США в світовій історії першої половини XX ст., дати характеристику політичному устрою, охарактеризувати принцип розділення влади на прикладі інститутів державного керівництва США, пояснити, які кроки були зроблені державою в галузі захисту соціальних і політичних прав громадян, а також у напрямку економічного розвитку та досягнення стабільності внутрішньої економіки;
- охарактеризувати державному ладу, особливості політичного життя суспільства Великої Британії в першій чверті XX ст., її економічний розвиток;
- провести порівняльний аналіз державного ладу та особливостей економічного розвитку Франції, Німеччини, Австро-Угорщини і Росії.

Важливим є завдання дати визначення терміну «нація», пояснити причини зростання населення в індустріальних державах і утворення націй.

Необхідно також розповісти про головні причини військових конфліктів та локальних війн кінця XIX – початку XX ст.: боротьбі промислово розвинених держав за ринки сировини та ринки збуту, перерозподілі політичного і економічного впливу в світі, новий розділ колоній. Розкрити причини і наслідки першого (1905 р.) і другого (1911 р.) марокканських криз викликаних претензіями Німеччини на розширення впливу в Північній Африці, що суперечило інтересам Франції і Англії; пояснити причини зіткнення економічних інтересів Австрії і Росії, що стало причиною боснійської кризи

1908 р. загостреної міжнаціональними відносинами; Італії і Османської імперії в Тріполі пов'язаного з прагненням королівства Італії розповсюдити свій вплив в Північній Африці (1911). Більш детально роз'яснити причини і наслідки Балканської війни 1912–1913 рр. між державами – членами Балканської ліги (Греція, Сербія, Чорногорія, Болгарія) і Османською імперією.

Під час розгляду теми треба вказати на причини утворення двох військово-політичних блоків: Троїстий союз і Антанта. Перерахувати держави-учасники союзів та роки їх вступу до об'єднань, зовнішньополітичні інтереси цих держав.

Необхідно розкрити основні причини Першої світової війни і стратегічні інтереси держав-учасників. Пояснити, чому вбивство ерцгерцога Франца Фердинанда стало приводом для початку війни.

Розкриваючи друге і третє питання, необхідно докладно проаналізувати о стратегічних планах держав – учасників Першої світової війни. Дати огляд головних театрів бойових дій. Охарактеризувати хід військової компанії 1914–1918 рр. Вихід з Антанти Росії.

При розгляді п'ятого питання розповісти про умови перемир'я між країнами-учасниками війни, висунутими президентом США В.Вільсоном в 1918 р. Основні події, пов'язані із завершенням Першої світової війни.

Відповідаючи на останнє питання, слід зробити акцент на головних наслідках Першої світової війни. Детально зупинитися на політичних підсумках війни, людських та економічних втратах.

Питання для самоконтролю

- 1 На підставі аналізу міжнародної ситуації наприкінці XIX – початку XX ст. визначити причини початку Першої світової війни.
- 2 Охарактеризувати стратегічні цілі ворогуючих сторін.
- 3 Проаналізувати ступінь військово-політичної готовності військових блоків у Першій світовій війні.
- 4 Зробити порівняльний аналіз бойових дій 1914–1915 рр. і 1916–1917 рр.

5 Брестський мир і його наслідки для закінчення війни.

6 Проаналізувати військово-політичні зміни в Європі і світі після війни.

Література

1 Всемирная история : учебник для студ. вузов / Под ред. Г. Б. Поляка. – Москва : Культура и спорт, 1997. – 496с.

2 Баландин Р. К. Всемирная история: 500 биограф.: Знаменитые правители, полководцы, нар. герои, мыслители и естествоиспытатели, политики и предприниматели, изобретатели и путешественники, писатели, композиторы и художники всех времен и народов / Р. К. Баландин. – Москва : Современник, 1998. – 315 с.

3 История первой мировой войны 1914-1918 в 2 т. / Под ред. И. И. Ростунова. – Москва : Наука, 1975. – Т. 2. – 438 с.

4 Жванко Л. М. Біженство Першої світової війни в Україні : Документи і матеріали (1914 – 1918) / Л. М. Жванко – Х. : ХНАМГ, 2010. – 360 с.

5 Хрестоматія з нової історії. Частина II / упорядники: В. А. Жебокрицький, Л. А. Коваленко, В. В. Зайцев. – Київ : Радянська школа, 1972. – 176 с.

Тема 8 Країни Європи у ХХ ст.

Лекція 1 Початок Другої світової війни

Мета: Спираючись на матеріали лекції і знання, одержані в процесі самостійної підготовки, вивчити події, які були до початку Другої світової війни, процеси формування військових блоків і початок локальних воєн, причини невдач по проведенню міжнародних заходів з метою збереження миру. В цьому контексті необхідно розглянути причини загострення міжнародних відносин і початок агресивної політики Німеччини, Італії і Японії. Проаналізувати зближення СРСР з Німеччиною. «Пакт Молотова–Ріббентропа» та його наслідки. Вивчити особливості соціально-економічного, політичного та культурного розвитку провідних держав світу у середині ХХ ст.,

ознайомитися і дати характеристику соціально-політичним рухам в суспільстві у вказаний період, вивчити події початку Другої світової війни. Проаналізувати стратегічні плани супротивників. Обговорити особливості ходу військових дій та підсумки війни.

План

- 1 Передумови, причини, характер, періодизація Другої світової війни.
- 2 Радянсько-фінська війна та її наслідки.
- 3 Агресія Німеччини й СРСР проти Польщі.
- 4 Напад фашистської Німеччини на СРСР. Утворення антигітлерівської коаліції.
- 5 Загарбання Німеччиною Данії, Норвегії, Бельгії, Голландії. Поразка Франції.

Методичні рекомендації

Аспіранту необхідно роз'яснити причини суперечностей між імперіалістичними державами Європи. Перш за все, зупинитися на виникненні фашистського режиму в Італії, нацистського в Німеччині і мілітаристського в Японії, прагнучих до реваншу після Першої світової війни, розширення зон світового впливу. Як наслідок – створення нового військового блоку: «осі Берлін-Рим-Токіо».

Після того слід відобразити тенденції виникнення тоталітарних військових режимів у ряді країн Європи (Румунії, Болгарії і ін.). Їх боротьби з демократичними партіями і рухами. Більш детально роз'яснити причини громадянської війни в Іспанії, що розгорілася між демократичним урядом і профашистським режимом диктатора Франко.

Далі треба розповісти про створення міжнародної організації – Ліги націй і неефективність її діяльності по врегулюванню військових конфліктів. Англо-Германській переговорний процес про перегляд Версальського миру і зрив

московських переговорів (радянсько-франко-британських) 1939 р. про створення антифашистського блоку.

Дослідження війни Радянського Союзу проти Фінляндії, її впливу загальний перебіг Другої світової війни у цілому, на наш погляд, необхідно провести, вирішуючи такі завдання:

- розглянути зовнішньополітичні відносини двох держав раніше виникнення військового конфлікту;
- визначити причини радянсько-фінської війни;
- розглянути мети, які переслідував СРСР війни з Фінляндією;
- визначити, ніж було викликані труднощі, випробувані захоплювали радянські війська під час війни Фінляндією;
- підбити підсумки радянсько-фінської війни;
- розглянути міжнародне становище, що склався внаслідок радянсько-фінської війни.

Треба розкрити причини укладання та зміст договорів СРСР з Німеччиною. Умови договорів СРСР і Німеччини: торгового, про ненапад («пакт Молотова – Ріббентропа») і про дружбу і межі між СРСР і Німеччиною 1939 р.

У ході вивчення теми необхідно розказати про причини початку війни, її періодизацію. Розділ Польщі і Прибалтики між Німеччиною і СРСР. Дії окупаційних властей Німеччини на захоплених територіях.

Потрібно охарактеризувати плани Німеччини відносно СРСР, розказати о нападі Німеччини і її союзників на СРСР, про радянсько-німецький фронт і головні переломні моменти війни. Охарактеризувати військові дії проти союзників в Північній Африці та бойові дії в Середземному морі і Тихому океані.

Напад Німеччини на СРСР започаткував формування антигітлерівської коаліції – союзу держав із такими діаметрально протилежними інтересами, який ніколи не був би створений за інших обставин. На це слід звернути увагу аспіранту. Однак в умовах війни проти нацистської Німеччини уряди Великої

Британії, СРСР, а згодом і США мусили дбати про захист життя громадян, збереження незалежності своїх держав. Спільними зусиллями зробити це було легше. Тому вдень нападу Німеччини на Радянський Союз прем'єр-міністр Великої Британії В. Черчилль і президент США Ф. Рузвельт заявили про солідарність із СРСР. Радянський уряд запропонував Великій Британії укласти угоду про спільні дії. Найголовнішим у взаємовідносинах між СРСР, США та Великобританією з самого початку стала проблема відкриття Другого фронту. Спочатку це планувалось на 1942 р., але замість цього союзники провели успішну операцію у Північній Африці.

Ретельний аналіз хронології подій, причинно-наслідкові зв'язки є обов'язковими під час вивчення питання про загарбання Німеччиною Данії, Норвегії, Бельгії, Голландії. Поразка Франції. Дійсно, події на Півночі Європи спонукали Англію та Францію до рішучіших дій. Прагнучи звузати блокаду навколо Німеччини (припинити вивіз залізної руди зі Швеції через норвезький порт Нарвік і блокувати німецький флот у Балтійському морі), вони почали мінування прибережних вод Норвегії і 8 квітня спрямували туди транспорта з військами. Але Гітлер випередив своїх противників. 9 квітня 1940 р. німецькі війська без оголошення війни напали на Данію та Норвегію (операція «Везерські навчання»). Данія капітулювала відразу після нападу, Норвегія вчинила опір агресії. Норвезька армія разом з англо-французьким експедиційним корпусом спробувала затримати просування загарбників у глиб країни, однак безуспішно. Норвегія була окупована гітлерівцями.

Наступ німецьких військ в Данії та Норвегії остаточно розвіяв сподівання урядових кіл Англії порозумітися з Гітлером. Уряд Чемберлена подав у відставку. Прем'єр-міністром країни став В. Черчилль, прихильник рішучої боротьби з нацистською Німеччиною.

10 травня 1940 р. німецька армія вторглася в Бельгію, Голландію та Люксембург. 15 травня голландська армія капітулювала, а 28 травня склала зброю і бельгійська. Але несподівано Гудеріан одержав особистий наказ Гітлера зупинити просування військ.

Це дало змогу забезпечити евакуацію з Дюнкерка солдатів та офіцерів (переважно англійської армії) на Британські острови (операція «Динамо»). Всього в Англію було переправлено 338 тис. чоловік. 40 тис. французьких солдат було залишено на поталу ворогу. Під впливом успіху німецьких військ війну союзникам оголосила Італія, яка прагнула взяти участь у поділі Франції, але безуспішно.

5 червня німецькі війська розпочали наступ на південь. Спроби генерала де Голля організувати лінію оборони на підступах до Парижа успіху не мали. 10 червня уряд Франції переїхав у місто Бордо, а 14 червня німці увійшли в столицю. Уряд Франції подав у відставку. Новий глава уряду маршал Петен звернувся до німецького командування з проханням про перемир'я, яке було підписано 22 червня в Комп'єнському лісі.

За його умовами Франція втрачала понад дві третини своєї території, що переходила під контроль окупаційних властей. Маріонетковий уряд Петена контролював т. зв. «вільну зону», яка не мала виходу до Атлантики, а лише до Середземного моря. Місцем його розташування було обрано містечко Віші, від якого він успадкував свою назву – «режим Віші».

Не всі французи погодились на капітуляцію. Центром об'єднання французьких антифашистів «Вільна Франція» став національний комітет, створений генералом де Голлем у Лондоні. 7 серпня 1940 р. між Черчілем і де Голлем було укладено угоду, яка давала право формувати в Англії французькі збройні сили.

Питання для самоконтролю

- 1 Обґрунтуйте передумови і причини Другої світової війни.
- 2 Обґрунтуйте агресивний, загарбницький характер радянсько-фінської війни?
- 3 За яких обставин стало можливим захоплення Німеччиною й СРСР Польщі.

4 Охарактеризуйте стратегічні цілі і тактичні завдання антигітлерівської коаліції.

Література

- 1 Всемирная история / А. Н.Бадак, И. Е.Войнич, Н. М.Волчек и др. – Москва : Харвест, АСТ, 2000. – Т.22 : Канун второй мировой войны – 528 с.
- 2 История второй мировой войны 1939-1945 : 12 т / Под ред. А. А. Войнова. – Москва : Ордена Трудового Красного Знамени Военное издательство Министерства обороны СССР, 1975. – Т.5. – 512 с.
- 3 Кирилин И. А. История международных отношений и внешней политики СССР / И. А. Кирилин. – Москва : Междунар. отношения, 1986. – 366 с.
- 4 Мессенджер Ч. Энциклопедия войн XX века / Ч. Мессенджер. – Москва : Эксмо-пресс, 2000. – 512 с.
- 5 Севостьянов Г. Н. Нова и Новейшая история / Г. Н. Севастьянов. – Москва : Наука, 1990. – 273 с.
- 6 Сиполс В. Я. Внешняя политика Советского Союза 1936–1939 гг. / . Сиполс В. Я. – Москва : Наука, 1987. – 298 с.
- 7 Україна в Другій світовій війні у документах : зб. нім. арх. матеріалів : 4 т. / Львів. держ. ун-т ім. І. Франка, НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського ; упоряд. В. Косик. – Львів, 1997-2000.

Виробничо-практичне видання

Методичні рекомендації
до практичних занять
для очної і заочної форм навчання
з навчальної дисципліни

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СВІТОВОЇ ІСТОРІЇ»

*(освітньо-наукова програма підготовки доктора філософії, галузь знань
03 – Гуманітарні науки, спеціальність 032 – Історія та археологія)*

Укладач **ЯЦЮК** Микола Володимирович

Відповідальний за випуск *О. Л. Рябченко*

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання *М. В. Яцюк*

План 2018, поз. 431 М

Підп. до друку 30.05.2018. Формат 60x84/16
Друк на різнографі. Ум. друк. арк. 1,0
Тираж 50 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Маршала Бажанова, 17, Харків, 61002
Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 5328 від 11.04.2017.